
Akceleracija Jeana Baudrillarda

Darij Zadnikar

Kdor da kaj nase, da nase Baudrillarda. Njegovo delo je predvsem intelektualna modna domislica. Modna domislica, ki z njim izgubi posmehljiv pomen. Domiselnost modne vnanjosti - *image* - je tista, ki odpre pot k drugim. Kako dobiti odziv, če ni izziva? Kritizirati ni več mogoče, ker ni izvornega stališča, ki bi kritiziralo. Mogoče je samo izzivati ali zapeljevati, se igrati.

In ko nase navesimo Baudrillarda ter z njim izzivamo in ironiziramo pokveke moderne, se od kdovekod prične vprašanje. Kdo je? Je o njem sploh mogoče kaj reči? Je vredno poslušati mnenje obešalnika o obleki?

Po svoji zgradbi je Baudrillardov diskurz radikalno nietzschejanski. S svojo irealno in iracionalno razsežnostjo se izmika kakršnikoli razlagi, kritiki, tradicionalnemu teoretskemu dialogu. Kajti po njegovem prepričanju živimo v svetu, ki je prestopil lastne meje. Utopija je realizirana, apokalipsa je za nami, prispeli smo v paradiž, iluzija ni več možna, realno je v agoniji. Tu je Disneyland - tu je, da bi skril "realno" Ameriko, ki je v resnici Disneyland. Ta naj bi bil imaginaren, da bi se Amerika tako zdela realna. In Amerika je potemtakem tukaj zaradi Disneylanda. Kopija je kopija kopije. Realno kopni, njegovega smisla ni več, original se je izgubil. Preostane ekstatična eksegeza pripovedi. Baudrillard zavrača vse, kar bi utegnilo obnoviti videz realnega in originalnega: produkcijo, resnico, smisel, družbenost, moralo, dialektiko, transparenco, komunikacijo, informacijo, emancipacijo, izsiljeno označevanje in hiperoznačevanje, finalnost, usodo ... To zavračanje ni kritika, ker ne ponuja novega ali drugačnega smisla. Je samo igrivi intelektualni izziv, nietzschejanska intelektualna aristokratska drža.

Je Baudrillarda mogoče razložiti ali se lahko nanj samo pokaže? Želeli ali ne, vse postane tradicija. Tudi s frivolnostjo rokokoja se je to zgodilo, pa čeprav tradicija ni frivolna, ampak največkrat resnobna. Tudi tesnobna, ko nam pokaže, da je radoživosti sledil teror. In postmoderna je

rokoko moderne, Baudrillard pa se steka v tradicijo. Biti tradicija pomeni predvsem, da si del učbenika¹.

Realnost je v agoniji, njen subjekt je razkrojen. Znanstveni diskurz, ki temelji na razločevanju objekta in opazujočega subjekta, je ogrožen. Ni pa mogoče zanikati, da obstajajo strategije, ki to razločevalno formo ohranjajo ali pa simulirajo. Kar zadeva primarne izkušnje, so tu raznolike prakse New Agea, ki subjektu iščejo novo substancialna tla. Preostane še možnost sekundarne izkušnje tekstualnega. Pri objavljenih raziskavah in teorijah si je mogoče ustvariti jasno razmejen objekt, do katerega se obnašamo kot subjekt. Ta simulacija subjekta-objekta je potrebna, ker korenito zmanjša kompleksnost znanstvene zastavitve vprašanj. Tako je tudi Baudrillarda mogoče do neke mere dekonstruirati.

Baudrillardova publicistika konca sedemdesetih in osemdesetih let, gotovo pa od *Simbolne menjave in smrti* dalje² je tekstualni ognjemet, v katerem je nemogoče reproducirati teoretsko konsistentne značilnosti. Pred nami je izbruh največkrat kratkih, nesistematičnih ekskurzov na področju mode, seksualnosti, avtocest, popotništva, fragmentov o mačkah, kristalih, papežu, DNA, feminizmu, porno filmih, vrtnicah, snegu, Lacanu, Alfa Romeu in vedno znova o zapeljivosti površinskega. Baudrillard je kaotičen, misel plete fraktalno. Vsak poskus ureditve te nepregledne razdrobljenosti je obsojen na neuspeh. Baudrillard je ognjemet.

Ognjemet je fascinanten v svoji, vsaj za opazovalca, nepredvidljivi barvitosti. Kar ne pomeni, da nima svoje zgodovine - zgodovine, ki je s stališča prekipujočega rezultata banalna.

Po Baudrillardu je mogoče svet, ki je prekoračil svoj *vanishing point*, realiziral utopije, osmešil revolucije, pospeševati in gnati do točke lastne eksplozije. Fatalnost sveta, ki temelji na pospeševanju, potenciranju in prekoračevanju, je treba akcelerirati čez vse meje. Ne gre za utopije in revolucionarne sanje maja 1968, saj naj bi bilo že vse doseženo in preseženo. Utopični projekt zamenja ironična strategija. Sistemu, ki je imun na revolucije, je treba vračati isto logiko, treba je

¹ Glej srednješolski učbenik filozofije: M. Fürst, N. Halmer, *Filozofija*, DZS, Ljubljana 1990.

² *L'échange symbolique et la mort*, Gallimard, Pariz 1976.

vleči poteze samega sistema, ga simulirati in pospeševati v isto smer. Le da hitreje, kot to zmore sam. Veliko hitreje. Tako hitro, da sistem ne more več dohajati lastne logike in ga raznese. Stvari je treba pripeljati do tam, kjer same eksplodirajo. Fatalna strategija katastrofe diskurza zamenja revolucionarno teorijo in prakso marksizma.

Prav takšno pospeševanje je razneslo Baudrillardov diskurz, oziroma razgrnilo ognjemet tega, kar si danes predstavljamo pod Baudrillardom. In kot ima ognjemet banalno zgodovino lastne izstrelitve, tako jo ima tudi Baudrillard. Njegova se imenuje (neo-, post-, ex- ipd.) marksizem. Pospeševanje Baudrillarda je razvoj njegovega marksizma. In še danes se najdejo neprevidni recenzenti, ki ga štejejo med levičarske intelektualce. Res pa je, da je vse, kar je o njemu mogoče izreči kot predmetu preiskave, njegova transmarksistična pot. To pospeševanje začne leta 1968 s knjigo *Sistem objektov*³ in zaključi z delom *Simbolna menjava in smrt* (1976). Prevoda v tej številki *Časopisa za kritiko znanosti* sta značilni postaji na tej poti.

Baudrillard je bil študent Henrija Lefebvra, ki je steber francoskega marksizma. Četudi je njegov marksizem precej ortodoksen, kar se pozna pri vseh generacijah francoskih intelektualcev, ki so se z marksizmom seznanjali prek njega in ne npr. frankfurtske šole, je poleg Gramscija prvi opozoril na potrebo po kritiki fenomenov vsakdanjega življenja. Potrošnja, moda, mediji, pohištvo, seksualnost in drugi "običajni" pojavi postanejo z njim resni teoretski problemi.

Za Baudrillarda, kot tudi mnoge druge, je ključen maj 1968, ki porodi vrsto novih kritičnih diskurzov (in prerodi nekaj starih). Burna leta se deloma prekrivajo z afirmacijo semiološkega preobrata v teoriji: Levi-Strauss, Lacan, Althusser, Derrida, Barthes itd. V začetku se Baudrillard prekriva z Rolandom Barthesom, ki v študijah mitologij raziskuje tudi novo medijsko in potrošniško družbo ter "običajne" stvari, kot sta moda in prehrana. Mitologije trženja, mode, pop kulture, množičnih medijev preoblikujejo malomeščansko kulturo v naturalno. Mitologije naturalizirajo kapitalistično kulturo, zabrišejo njeno zgodovinsko nastalost in minljivost, jo ovekovečijo, zakrijejo konfliktnost in možnost revolucioniranja.

³ *Le système des objets*, Denoel-Gonthier, Pariz 1968.

Baudrillardova prva dela: *Sistem objektov*, *Potrošniška družba*⁴ in *Za kritiko politične ekonomije znaka*⁵ so značilni prispevki tedanji levo usmerjeni (marksistični) socialni teoriji.

Izhodišče, tedaj še zelo sistematičnih analiz je prepričanje, da je moderna meščanska družba prešla v novo fazo. Prebija se nov družbeni red, nov tehnološki red, novo okolje, novo polje vsakdanjega življenja, nova moralnost, nova hipercivilizacija. Vse to zahteva reinterpretacijo tradicionalnega kritiškega diskurza. Baudrillard vključi strukturalistično analizo sistema predmetov, torej tisti vpliv, ki se ga je Lefebvre vseskozi otepal. Ta strukturalizem je kombiniran s psihoanalitično analizo skritih pomenov v življenju predmetov in marksistično kritiko ideologije potrošniške družbe.

Subjekt je soočen s svetom objektov, ki fascinirajo, organizirajo, kontrolirajo, vplivajo na oblikovanje potreb, fantazij in obnašanja. Individui so od nekdanj organizirali svoje vsakdanje življenje prek produkcije, ureditve in rabe predmetov. Da pa bi nov sistem predmetov soočil s tradicionalnim, se Baudrillard nasloni na teorijo popredmetenja, komodifikacije (poblagovljenja, fetišizma) in semiološko teorijo, kjer so predmeti interpretirani kot znaki, ki so organizirani v sistem označevanja. Individuum nove dobe je *kibernetski*: izzvan k preurejanju predmetov v okolja, reproduciranju ambientov in stilov v skladu z zahtevami tehničnega sveta. Človek organizira, upravlja, kontrolira in urejuje predmete v različne kombinacije in permutacije. Gre za tehnično organizacijo predmetov v tehnični svet. Nov sistem predmetov se razlikuje od tradicionalnega, kjer so predmeti, npr. pohištvo, še bili "vsebinski", ekspresivni, osebni in predstavljali izraz družinske tradicije ter okusa (ogledala, družinski portreti, stenske ure, miniature, porcelan...). Danes smo mi tisti, ki opazujemo njihovo rojstvo, izpolnitev in smrt, medtem ko je bil v vseh prejšnjih civilizacijah predmet instrument in trajen spomenik, ki je preživel generacije ljudi. Moderni predmeti so funkcionalni, fleksibilni, mobilni, lahko se kombinirajo v povsem neekspresivne interiere. Neizraznost in odsotnost globine potencirata artificialnost in funkcionalnost. Naravne snovi in barve so izrinjene z umetnimi snovmi, nenaravnimi barvami in tehnološkimi

⁴ *La société de consommation*, Gallimard, Pariz 1970.

⁵ *Pour une critique de l'économie politique du signe*, Gallimard, Pariz 1972.

vtisi. Odsotnost "globine" kaže na to, da moderno okolje prehaja v sistem znakov. V tem sistemu objektov je človek po eni strani odrešen tradicionalnih spon, hkrati pa odvisen od novih tehničnih imperativov. Tehnični organizaciji predmetov ustreza sistematična kulturna organizacija ambientov, ki vzpostavlja novo moralnost, usmerjeno v potrošništvo, zabavo, in se obrača od tradicionalne produktivistične etike.

Posameznikov ne obkrožajo več drugi ljudje, ampak objekti. Vsakdanje življenje temelji na interakciji z predmeti, ljudje sami postajajo funkcionalni objekti. Struktura in ritem predmetov določa ritem življenja. V osnovi Baudrillardovih analiz je teorija odtujitve. Vendar je za novo tehnicizirano družbeno realnost, kjer se vse giblje in transformira, hkrati značilno, da se nič ne spremeni - njeno strukturno bistvo ostane nedotaknjeno. Četudi Baudrillard razvija Marxovo tradicijo teorije odtujitve, je jasno, da ta novi svet nima veliko povezav z Marxovo teorijo revolucije in da je marksizem potreben resnih popravkov, zlasti na področju kritike politične ekonomije.

To, kar razlikuje poprejšnji kapitalizem, ki temelji na produkciji predmetov, od novega, ki ga označuje manipulacija predmetov, je prehod od centralnosti produkcije h konsumpciji. Za razumevanje temeljnih dinamik neokapitalističnih družb je potrebna poglobljena analiza potrošništva. Potrošnja blag označuje srečo, dobro počutje, obilje, uspeh, prestiž, eroticizem, modernost itd. Na tej stopnji Baudrillard razvija skoraj tradicionalno sociološke poglede na nov svet zabave, porabništva, medijev, spolnosti itd., ki jih dopolnjuje s semiološkimi formami. Potrošniško družbo dojema kot sistem znakov, blaga so del sistema objektov, ki je povezan s sistemom potreb.

"Redkokateri predmet je danes ponujen sam, brez konteksta predmetov, ki bi govorili zanj. In razmerje potrošnika do objektov se je zaradi tega spremenilo: ne nanaša se več na specifično uporabnost tega ali onega predmeta, temveč na skupnost predmetov v njihovem celostnem pomenu. Pralni stroj, hladilnik, pomivalni stroj itd. imajo skupaj drugačen smisel, ko so zbrani skupaj ali pa so posamično kot koš opreme. Izložba, reklama, firma, predvsem pa blagovna znamka, ki tu igra ključno vlogo, jim vsiljuje koherenten in kolektiven videz, kot da bi šlo za malone nerazdružljivo celoto, za verigo, ki ni več samo nizanje enostavnih pred-

metov, temveč niz označevalcev, ki se kot kompleksnejši nadobjekt vzajemno pomenjajo in ki potrošnika zavedejo v niz kompleksnejših motivacij."⁶

Konsumpcija postane središče življenja. Sodelovanje v potrošniški družbi zahteva sistematično kupovanje in sistematiziranje predmetov po kodih, shemah in modelih. Najbrž pod vplivom Barthesa, pa tudi Levi-Straussa, opisuje Baudrillard potrošniško mentaliteto kot formo **magičnega mišljenja**, ki obvladuje konsumpcijo. Ta obvladuje vsakodnevno življenje, ki je primitivno v smislu vere v vseмогоčnost misli, ki je tu redefinirana v vseмогоčnost znaka. Potrošnik verjame, da bo posest in prikazovanje znakov bogastva, prestiža itd. prinesla resnično srečo in resnično družbeno veljavo. Obenem ni mogoče ločiti "pravih" od "napačnih" potreb, kar naj bi bila slabost Marxove teorije odtujitve in točka, na kateri se Baudrillard ločuje od Marxa.

Baudrillard se osredotoča na logiko družbene diferenciacije, s katero se ljudje razlikujejo in dosegajo družbeni prestiž ter status z nakupom in rabo potrošnih blag. Celoten sistem produkcije ustvarja sistem potreb, ki so racionalizirane, homogenizirane, sistematizirane in hierarhizirane. Ne gre za to, da bi posameznika spodbudili k potrošnji posamičnih blag, pač pa za njegovo vključitev v potrošnjo znotraj celovitega sistema predmetov in potreb, kjer se družbeno izdiferencira in hkrati integrira v potrošniško družbo. Konsumpcija tako ni pojasnjena v zvezi z zadovoljitvijo potreb (užitkom), temveč kot način družbene aktivnosti, s katero se posameznik integrira v potrošniško družbo, prilagaja normam obnašanja in označevanja, da je član te družbe.

Ta družbeno diferencialni sistem se konceptualizira tako, da se predmeti dojemajo kot znaki in potrošniška družba kot sistem znakov. S tem pristopom "potreba" izgubi svoj primarni status kot potreba po predmetu, odločilnejša je *difference*, želja po družbenem pomenu. Na tak način so razrešeni nekateri problemi teorije odtujitve, ki jih najdemo v frankfurtski šoli⁷, v obeh primerih pa ostane odprto vprašanje novega družbenega subjekta.

⁶ *La société de consommation*, p. 20.

⁷ Herbert Marcuse, *One Dimensional Man*, Beacon Press, Boston 1964.

Konsumpcija je sistem, ki zagotavlja regulacijo znakov in integracijo skupine. Hkrati je sistem ideoloških vrednot in sistem komunikacije ter strukture menjave. Konsument je vključen v obči sistem menjave in produkcijo kodirane vrednosti, individualna zadovoljitev potrebe pa zgolj podpira ideološko iluzijo o izoliranem konsumentu. Paradoksalno pa je konsumpcija **zanikanje užitka**. Užitek ne nastopa več kot objektivni, racionalni konec, temveč kot individualna racionalizacija procesa, čigar objektivizacije so nekje drugje. Konsumpcija ni več zaključen in avtonomen akt, kot bi to izhajalo iz usmerjenosti na užitek. Blaga in konsumpcija ustvarjajo globalni, arbitrarni in koherentni sistem znakov, kulturni sistem, ki nadomešča družbeni red vrednosti, vezanih na svet potreb in užitkov (naturalni ali biološki red). Za Baudrillarda je konsumpcija bolj prisvajanje znakovnih vrednosti kot pa uporaba in uživanje predmetov. Nujnosti konsumpcije pa se ni mogoče izogniti ali se ji odreči, ne da bi s tem izpadli iz primarnega načina družbene integracije, ki je značilna za sodobno poznokapitalistično družbo. Konsumpcija je način bivanja, način doseganja identitete, pomena in prestiža v sodobnih družbah.

Isti proces racionalizacije, ki je obvladoval področje produkcije v prejšnjem stoletju, zdaj obvladuje področje konsumpcije. Sistem objektov in znakov proizvede homogenizirane, ekvivalentne, racionalizirane in sistematizirane potrebe za svet objektov, ki je enak za vse. Rezultat je tautologija sistematičnih moči, kjer subjekt izraža potrebe, ki jih proizvede sistem, ta pa jih zadovoljuje, reproducira in tako podaljšuje verigo konsumpcije. Subjekti so reducirani na družbeno produciran sistem potreb, medtem ko so predmeti reducirani na homogeniziran sistem, urejen v terminih znakovne vrednosti. Subjekti postanejo gole produkcijske sile. Prav tako kot je v produkciji subjekt reduciran na abstraktno delovno moč, kjer izvaja družbeno delo, ki bi ga zmozel kdorkoli drug, tako je tudi subjekt konsumpcije zveden na sistem homogeniziranih, reduciranih in posplošenih potreb. Tudi potrošniški družbi vlada logika ekvivalence, v kateri predmeti funkcionirajo ekvivalentno kot znaki, imajo ekvivalentno rabo, vrednost in namen za vse potrošnike, medtem ko imajo vsi potrošniki ekvivalentne potrebe. Zato konsumpcija ni svobodna aktivnost avtonomnega subjekta, ampak je pogojena z redom produkcije, ki spodbuja in urejuje sistem potreb, in z redom označevanja, ki pogojuje relativni družbeni prestiž in vrednost sistema blag. Analogno temu so potrošniki neosveščeni in neor-

ganizirani, prav tako kot delavstvo na začetku 19. stoletja. V potrošniški družbi konsumpcija nadomesti produkcijo kot centralni način družbenega obnašanja in tudi kot tisto stališče, s katerega je mogoče družbo kritično analizirati in interpretirati.

Zamenjava izhodišča socialno teoretske analize postavi pod vprašaj uporabnost Marxovega teoretskega okvira, znotraj katerega se tedaj še giblje Baudrillard. Pri Marxu naj bi prehod v pozni kapitalizem bil kvantitativna razširitev tržnih razmer in blagovnega fetišizma in vzporedno poglobljanje konfliktnosti znotraj sfere produkcije. Po Baudrillardu pa je potrošniška družba kvalitativno presešla klasični kapitalizem, tako da je kritika politične ekonomije pomanjkljiva in potrebuje dopolnitve. Te dopolnitve Baudrillard naslanja predvsem na strukturalistične koncepte. Prav tako kot so za semiologa besede abstraktni koncepti, ki se združujejo v lingvistične strukture glede na specifična pravila ekvivalence, izmenjave, substitucije itd., tako za Baudrillarda blaga utemeljujejo sistem, v katerem menjalne vrednosti in blagovni znaki formirajo sistem vrednosti, v katerem je nek individuum ali blago zamenljivo za drugo. Blaga so vstrukturirana v sistem znakovnih vrednosti, ki jih uravnavajo pravila, kodi in družbena logika. Tako kot besede prevzamejo pomen glede na njihov status v diferencialnem sistemu jezika, tako znakovna vrednost prevzame pomen glede na njeno mesto v diferencialnem sistemu prestiža in statusa.

Blaga niso več mesta, ki zadovoljujejo potrebe, kot to trdi klasična politična ekonomija, ampak zagotavljajo družbeni pomen in prestiž. Brez teorije znakovne vrednosti politična ekonomija ne more pojasniti, zakaj postajajo posamična blaga predmeti specifične želje in fascinacije, zakaj se pojavljajo določeni tipi potrošnje, zakaj se preferirajo določena blaga pred drugimi in zakaj ima sploh potrošnja tako pomembno vlogo v sodobni družbi. Določeni predmeti ali zaščitni znaki so izbrani zaradi njihove znakovne vrednosti. Potrošniške družbe so utemeljene po hierarhiji znakovne vrednosti, v kateri je socialni status in prestiž posameznika pogojen s tem, kje ima kdo mesto znotraj semiološkega sistema konsumpcije in znakovne vrednosti. Znakovna vrednost je uravnana in organizirana po kodu politične ekonomije, ki označi difference in utemelji ekvivalence in hierarhije vrednosti. Kod je tisti, ki je determinanten in določa pravila medsebojne igre označevalcev in menjalnih vrednosti. Posplošen v sistemu politične

ekonomije je kod tisti, ki reducira vse simbolne ambivalence zato, da bi utemeljil "racionalno" kroženje vrednosti in njihovo igro izmenjave v uravnanih ekvivalencah.

Pod pojmom *code de la valeur* Baudrillard referira na semiološko strukturo politične ekonomije, na pravila, ki organizirajo predmete in pomene v hierarhični sistem cen, rabe, vrednosti in prestiža. Kod upravlja menjavo vrednosti, analogno kot jezik upravlja medsebojno igro označevalcev in označencev. Prav tako kot pravila in sistem jezika determinirajo pomen, reducirajo ambivalenco in omogočijo komunikacijo, tako kod politične ekonomije determinira potrebe, uporabe in vrednosti različnih blag ter tipov potrošnje. Kod je nadrejen zakon, ki racionalizira in regulira menjavo, omogoči stvarjem komunikacijo, tako da jim podeli pomen. Pri Baudrillardu ne odkrijemo natančnejših opredelitev in izpeljav kategorije koda, ki je tako značilna zanj, pa četudi gre za kardinalno kategorijo nove politične ekonomije znaka. V pomoč bi nam bil tu mogoče Barthesov *S/Z*.

Strukturalistična transformacija politične ekonomije ima za posledico značilno dekonstrukcijo pojma "subjekt" v goli produkt družbenega sistema. Tudi Baudrillardu je individuuum le ideološka struktura, historična forma korelativna z blagovno formo (menjalna vrednost) in objektno formo (uporabna vrednost). Individuum ni drugo kot subjekt, mišljen v ekonomskih terminih, ponovno preišljen, poenostavljen in abstrahiran s strani ekonomije. Celotna zgodovina zavesti in etike, vse kategorije zahodne psihometafizike so zgolj zgodovina politične ekonomije subjekta. Ta značilno francoski antihumanizem kot reakcija na značilno francoski humanizem prejšnje generacije ima tudi svoje slabosti⁸.

Težavno usklajevanje divergence med teorijo odtujitve oz. emancipacije na eni strani in konceptom razkroja subjekta na drugi strani se pri Baudrillardu pokaže v relativno šibkem nasprotovanju logiki koda. Od področja vrednosti, ki je determinirano s strani koda politične ekonomije, se razločuje *simbolna menjava*. Ta je neekvivalentna, ambivalentna in zunaj nadzora koda. Baudrillard pa ne razloži natančneje te kategorije, ki dolguje svoj proti-status levičarskemu izvoru, skoraj

⁸ Dario Zadnikar, *Ekvivokacija ideologije v marksizmu*, Anthropos

nespremenjeno pa jo ohranja tudi v levičarsko antimarksistični in postmodernistični fazi.

Prepričanje, da se je s potrošniško družbo oblikovala kvalitativno povsem nova faza razvoja kapitalizma, ki nima strukturne povezave s prejšnjo produktivistično fazo, nujno pelje k sklepu, da je marksizem kot kritična teorija industrijske družbe preživel. Baudrillard se vse bolj odvraca od reforme marksizma in kritike določenih Marxovih teorij in kategorij ter prehaja k njegovemu dokončnemu zavračanju⁹. Sprva še polemizira z Marxovimi dialektičnimi distinkcijami med bazo in nadstavbo, ekonomijo in ideologijo in s samimi pojmi odtujitve in ideologije ter poskuša opraviti sintezo marksizma s semiologijo. Tako kot Althusser uporablja Marxove kategorije kritike politične ekonomije. Pozneje zavzame stališče, da so Marxove kategorije preveč konservativne in zraščene s svetom klasičnega kapitalizma, da bi sploh bile še uporabne. Marxu se pravzaprav očita, da je premalo revolucionaren: njegove kategorije so preveč zasidrane v politični ekonomiji, da bi bile uporabne pri konstrukciji novega družbenega reda, ki bi bil prost diktatov produkcije in politične ekonomije. Naslanjajoč se na Lacanovi predstavi *zrcalne stadija* in *imaginarija*, s katerima ta kritizira reprezentacijsko mišljenje, Baudrillard zavrne marksizem kot *zrcalo* ali refleksijo produktivističnega kapitalizma, kot klasičen način reprezentacije, ki ima namen odzrcaliti realnost. Marksistična politična ekonomija je ogledalo produkcije, v katerem posamezniki dobijo imaginarno predstavo o produkciji, delu, vrednostih, njihovem mestu v svetu, človeški naravi itd. Ta marksistični imaginarij govori o tem, kaj je narobe v kapitalizmu (odtujitev, izkoriščanje itd.) ter tako zagotovi fantazmo neodtujenega življenja, razvoja produktivnih sil za človeške potrebe, avtonomno, samoizpolnjujoče, od delavca kontrolirano delo, diktaturo proletariata kot nadzor družbene večine nad družbo ipd. Vendar ves ta marksistični imaginarij zgolj reproducira primarnost produkcije, kar je rezultat kapitalizma samega, ter tako ostaja znotraj njegovih meja in onemogoča radikalno emancipacijo. Pogled na človeško naravo in vrednote skozi optiko človeka kot produktivističnega stroja je v največji meri kapitalističen. Marksizem ne zagotavlja pravilnega razumevanja načinov produkcije, razen deloma kapitalističnega,

⁹ *Le miror de la production: ou l'illusion critique du matérialisme historique*, Casterman, Tournail 1973; *L'échange symbolique et la mort*, Gallimard, Pariz 1976.

ker so njegove kategorije pregloboko povezane z meščansko politično ekonomijo in kapitalističnim načinom proizvodnje, ki ga zrcali. Razlika med kapitalizmom Marxove dobe in sodobno potrošniško družbo pa je analogna razliki med fevdalizmom in kapitalizmom. Po Baudrillardu je zato marksizem neprimeren za opisovanje perspektiv kapitalističnega razvoja in revolucionarnih alternativ. Marksizem zrcali kod politične ekonomije, imperative, zakone in strukture kapitalističnega sistema produkcije, medtem ko novi kod ustreza pravilom, zakonom in strukturam politične ekonomije znaka.

Baudrillardovo levičarstvo je torej tisto, ki najprej zavrne Marxa s pomočjo politične ekonomije znaka, in njegov poznejši neokonservativizem tisti, ki zavrne levičarstvo. To še ne sklada z običajnim konvertiranjem marksistov v desničarje, ki smo jim bili priča zadnji dve desetletji.

Razhajanje produktivistične in konsumpcijske družbe, Marxa in Baudrillarda, se pokaže tudi kot oblikovanje nove, od Marxa ločene in njemu zoperstavljene antropologije. Baudrillard trdi, da sistem politične ekonomije organizira in reducira heterogene in kompleksne želje v racionaliziran sistem potreb, ki oblikujejo racionalizirani subjekt. Zanj ni čiste uporabne vrednosti ali čistega subjekta, ki bi imel bistvene potrebe, katerim bi ustrezali določeni predmeti. Izvirnih človeških potreb ni, potrebe in porabe so družbeno konstruirane v sistemu politične ekonomije, ki producira znakovne vrednosti, kjer predmeti pridobijo pomen itd. Uporabne vrednote, potrebe, pa tudi individui so funkcije in učinki sistema potreb in blag, ki obvladujejo in uravnavajo vso potrošnjo ter vse aktivnosti v potrošniški družbi. Konsumpcija sledi logiki označevanja, v kateri je znakovna vrednost determinirana z relativnim položajem v sistemu hierarhij potrošnih blag. Zaradi tega potrebe v takšnem sistemu izgubijo svoj avtonomni status označevanja: kodira jih neka druga logika. Znotraj potrošniške družbe ni več neodvisnih in izvirnih potreb, vse so socialno kodirane in služijo sprožanju potrošnikov, da kupijo produkte in se tako socialno umestijo ter podredijo logiki korporacijskega kapitala. Socioekonomski sistem producira sistem objektov s predodrejenimi porabami, ki so prav tako produkt sistema kot objekti sami.

Baudrillard je prepričan, da ko polemizira s stališčem o bistvenih človeških potrebah in bazičnih človeških uporabnih vrednotah za blaga

in temu zoperstavlja družbeno konstituirane potrebe in uporabne vrednote, ki so del sistema homogeniziranih, racionaliziranih in funkcionaliziranih objektov in potreb, s tem hkrati polemizira z Marxovim stališčem. Podoba individua, ki ga je producirala politična ekonomija in je racionaliziran in funkcionalno integriran v sistem potreb, katerih zadovoljitev reproducira njihovo socialno dominacijo, sooča z domnevnim Marxovim poudarjanjem uporabne vrednote, zagovarjanjem racionalne potrošnje, pravih potreb itd. Temeljitejše branje Marxa bi nam pokazalo, da je tudi Baudrillardovo poznavanje Marxa značilno francosko poenostavljeno in površno ter podrejeno imaginariju marksizma. Kar zadeva *Grundrisse*, *Kapital* in sorodne spise, je jasno, da so Marxu potrebe vedno historično posredovane ter mu tako ni mogoče podtakniti naturalizma, ki pa je značilen pri ortodoksnih interpretacijah Marxa, ki prevladujejo pri antiheglovske razpoloženih Francozih. Hkrati je res, da nam Marx ne podaja podrobnejših analiz konsumpcije ter da njegova analiza blagovne forme ne izčrpa vseh plati eksistence blag. Kljub temu, da je Baudrillardova kritika Marxovega pojmovanja uporabne vrednote in potreb rezultat površnega branja ali potrebe po Marxu strašilo, pa je njegovo poudarjanje preseženosti delitve potreb na prave in neprave, človeške in odtujene korak naprej. Ta korak najprej ostaja v okviru družbeno kritične teorije, potem pa prestopi v postmodernistično neprizadetost.

Alternativo obstoječemu sistemu in družbeno kritično osnovo svoje teorije Baudrillard naslanja na pojem simbolne menjave. Namesto dominacije nad vso človeško aktivnostjo v kapitalistični družbi, ki se uresničuje prek menjalne in uporabne vrednosti, ponuja ovrednotenje prav tistega, kar nima nobene vrednosti razen simbolne. Kot alternativa se kažejo obrisi simbolne menjave, ki je ostro ločena od področja konsumpcije, produkcije in vseh realizacij uporabne vrednosti, znakovne vrednosti ali menjalne vrednosti. Baudrillardova antropologija sledi Georgesu Bataillu, oba pa predpostavljata protislovje med človeško "naravo" in kapitalizmom. Medtem ko ljudje potrebujejo za produkcijo disciplino in urjenje, so potratnost in vse oblike simbolne menjave globlje usidrane v človeški naravi. Bataille vidi človeška bitja kot bitja presežka, ki imajo presežno energijo, fantazije, nagone, potrebe itd. Ravnanje po tej logiki presežka je destruktivno za sistem politične ekonomije. Bataille govori o občji ekonomiji. Zapravljanje, veseljačenje, tratenje, izguba, žrtev in destruk-

cija so temeljitejši kot ekonomija produkcije in uporabnosti. Če hoče biti individuuum resnično prost imperativov kapitalizma in suveren, potem bi moral slediti obči ekonomiji potrate, razdajanja, žrtvovanja in destrukcije. Tako bi lahko ubežal determinaciji obstoječih imperativov uporabnosti. Simbol je *sonce*, ki oddaja in izžareva, ne da bi zahtevalo karkoli v povračilo. V zgodovini Baudrillard ostro ločuje med produktivističnimi in simbolnimi družbami. Napaka marksizma bi bila v tem, da primat produkcije razteza na vso zgodovino, po drugi strani pa kot alternativo kapitalizmu postavlja racionalnejšo produkcijo. Baudrillard vidi revolucionarno alternativo v ponovnem vračanju simbolne družbe. Pojem je povezan s simbolnimi ali kulturnimi aktivnostmi, ki ne prispevajo h kapitalistični produkciji in akumulaciji ter pomenijo radikalno negacijo produktivistične družbe.

Kritična teorija družbe, ki ima socialno osnovo, se na tej stopnji odtrga od te tradicionalne vezanosti na socialni subjekt in ga zavrže. Bataille in Baudrillard se usmerita na tradicijo Friedricha Nietzscheja. Aristokratsko pojmovanje presežka in potratnosti kot antropološka osnova zahteva tudi drugačno obliko socialne kritičnosti, aristokratsko kritiko kapitalizma. Kritični antropološki ključ Baudrillardove teorije postane pojem *izziva*. *Potrebno je izzvati bogove z žrtvijo, da bi ti odgovorili z obiljem*. Baudrillardova kritičnost, ki je Marxa zavračala kot malomeščana v imenu totalne kulturne revolucije, se vse bolj razkraja v nietzschejanski diskurz. To je hkrati formno določilo porajajočega se postmodernizma.

"Konec dela. Konec produkcije. Konec politične ekonomije.

Konec dialektike označevalec/označenec, ki je dopuščala akumulacijo vednosti in pomenov, linearno sintagmo kumulativnega diskurza. Simultani konec dialektike menjalne/uporabne vrednosti, edine, ki je omogočala akumulacijo kapitala in družbeno produkcijo. Konec linearne dimenzije diskurza. Konec linearne dimenzije gospodarstva. Konec klasične dobe znaka. Konec dobe produkcije."¹⁰

¹⁰ *L'échange symbolique et la mort*, str. 20.

Na tej stopnji se kot rezultat samoakceleracije lastnega levičarstva Baudrillardov diskurz razleti v postmoderni ognjemet. Od tod naprej mu ni mogoče analitično slediti, lahko se ga samo dotikamo.

Družbenega je konec. Razkrojila ga je množica. Množica je brez atributa, brez predikata, brez kvalitete, brez reference. To je njena definicija ali njena radikalna ne-definicija. Je črna luknja, v kateri izginja družbeno. Od nje ne moremo pričakovati nikakršne revolucije, njena moč je v njeni radikalni indiferenci. Množica absorbira vse, ne da bi karkoli povrnila. To je njen način historičnega odpora, način, kako se upira objektivnim zahtevam potreb in ekonomije. Kar hočejo množice, je igra, spektakel. Projekt razsvetljenstva je izničen.

Preiti je treba od sveta produkcije smisla, vrednot, realnosti k simbolni menjavi, izzivu, žrtvi, zapeljevanju. Frontalna kritika in analiza sveta je prešibka pred imperativi sistema produkcije, hkrati pa sama temelji na isti logiki determinacije, smisla, kavzalnosti in finalnosti. Baudrillard postulira dajanje in protiiizročanje (obdarovanje, žrtvovanje), arhaično, ceremonialno in simbolično menjavo. Tu ni možna utrditev moči in oblasti. Izmenjujoča igra zapeljevanja, izzivanja, iluzije, ironije in ceremonialnega se izmika svetu produkcije.

Ljubezen in seksualnost naj se umakneta zapeljevanju. Ljubezen sili k izpovedi, k transparentci, t.j. obscenosti, zapeljevanje pa ohranja skrivnost. Ljubezen blebeče, zapeljevanje molči, ljubezen je krščanska in uboga zakon, zapeljevanje je pogansko in upošteva pravila igre. Namesto ekonomije želje Baudrillard ponuja zapeljevanje - trajajoča igra namesto izpolnitve želje. Izzivanje, neomejena igra, ritualna menjava, dražljivo spletkarjenje namesto resnice, ki jo je moč primerjati z dolgotrajno transparentno pornografije.

In Baudrillard, odkar ga je po izstrelitvi šestdesetih let in pospeševanju prek lastnega levičarstva v postmoderni razneslo v ognjemet, zdaj izziva in zapeljuje.

LITERATURA

JÜRGEN ALTWEGG, AUREL SCHMIDT, *Französische Denker der Gegenwart*, C.H.Beck Vlg., München 1988.

JEAN BAUDRILLARD, *La société de consommation*, Gallimard, Pariz 1970.

JEAN BAUDRILLARD, *Pour une critique de l'économie politique du signe*, Gallimard, Pariz 1972.

JEAN BAUDRILLARD, *Le miroir de la production*, Casterman, Tournail 1973.

JEAN BAUDRILLARD, *L'échange symbolique et la mort*, Gallimard, Pariz 1976.

JEAN BAUDRILLARD, *A l'ombre des majorités silencieuses*, Cahiers d'Utopie, 1978.

JEAN BAUDRILLARD, *De la séduction*, Galilée, 1979.

JEAN BAUDRILLARD, *Simulacres et simulation*, Galilée, 1981.

JEAN BAUDRILLARD, *Les stratégies fatales*, Grasset, 1983.

JEAN BAUDRILLARD, *America*, Verso, London 1988.

JEAN BAUDRILLARD, *Cool Memories*, Verso, London 1990.

DOUGLAS KELLNER, *Jean Baudrillard*, Polity Press, Cambridge 1989.